

УДК 342

В. О. АНТОНОВ

ОБ'ЄКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ

Розглядаються об'єкти національної безпеки як субстанційна основа конституційно-правових відносин. Визначено, що основним об'єктом є людина і громадянин, їхні конституційні права і свободи. Саме людина (як особистість) у сукупності та взаємодії з іншими створює суспільство, володіє власними (особистими) потребами, інтересами і потребує їхнього захисту. Зазначено, що важливим фактором є те, що саме потреби та інтереси мають первинний характер, і тільки завдяки їм та заради них людина створює суспільство, яке формує інтереси більш високого порядку. Завдяки своїй спонукальній, динамічній природі потреби стимулюють і направляють діяльність людини на зміну навколишнього середовища, на нові, більш досконалі умови життя, іншими словами, саме вони виступають рушійними силами суспільного розвитку та прогресу.

Ключові слова: об'єкт, національна безпека, конституційно-правові відносини, людина, права, свободи, захист.

Антонов В. А. Объекты национальной безопасности и их особенности

Рассматриваются объекты национальной безопасности в качестве субстанционной основы конституционно-правовых отношений. Определяется, что основным объектом выступает человек и гражданин, их конституционные права и свободы. Именно человек (как личность) в совокупности и взаимодействии с другими создает общество, владеет собственными (личными) потребностями, интересами и нуждается в их защите. Подчеркнуто, что важным фактором является то, что именно потребности и интересы имеют первостепенный характер, и только благодаря им и ради них человек создает общество, которое формирует интересы более высокого порядка. Благодаря своей побудительной, динамической природе, потребности стимулируют и направляют деятельность человека на смену существующей среды, на новые, более совершенные условия жизни, другими словами, именно они выступают как двигательные силы общественного развития и прогресса.

Ключевые слова: объект, национальная безопасность, конституционно-правовые отношения, человек, права, свободы, защита.

Antonov Vladimir A. Objects of national security and its features

The author examines the objects of national security as a ground of substantial of constitutional and legal relations. It is considered that both human and citizen are the major objects

and their constitutional rights and freedoms. The man (as a person) in relation and cooperation with the others has his own (personal) needs, interests and requires its protection. By having a primary character both the needs and interests are important and only for these purposes human creates society which forms the interests of higher order. Due to stimulating and dynamic nature the needs stimulate and direct human activity to change the existing surrounding to the new better living conditions acting as the dynamic factors of social development and progress.

Key words: *object, national security, constitutional and legal relations, man, rights, freedoms, protection.*

Досліджуючи об'єкти національної безпеки та їх особливості, варто зазначити, що такі об'єкти (від лат. *objectus* – предмет), як філософська категорія позначають будь-яку дійсну чи уявну, уречевлену чи ідеальну реальність, яка розглядається як щось щодо людини та її свідомості і яка стає предметом теоретичної та практичної діяльності суб'єкта¹. Важливим є також і те, що у теорії пізнання об'єкт є складовою пізнавального процесу і який, взаємодіючи із суб'єктом, утворюють парну, біполярну, категоріальну структуру «суб'єкт–об'єкт», яка виражає сутність будь-якої людської діяльності, де однією з найбільш важливих сфер людської діяльності є гарантування безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Принциповим означенням об'єкта є і те, що він, незалежно від своєї матеріальної чи ментальної природи, стає в опозицію до суб'єкта, що, в свою чергу, є необхідною умовою самого існування суб'єкт–об'єктних відносин. Об'єкти національної безпеки та їх властивості розглянемо під кутом зору об'єкта права, де самі об'єкти національної безпеки можуть бути проаналізовані на двох рівнях: з одного боку, як об'єкт права (предмет) правового регулювання, а з іншого – як об'єкт суб'єктивного права або правовідносин.

Аналізуючи об'єкти національної безпеки як об'єкт права (предмет) правового регулювання, слід констатувати, що це суспільні відносини, які виникають у процесі захисту безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах їх життєдіяльності та регламентуються правом шляхом врегулювання діяльності суб'єктів щодо забезпечення національної безпеки. Важливим є те, що таким об'єктом права можуть бути лише вольові, наперед усвідомлені, відносини, які до того ж виявляються у діях, що їх можна піддати зовнішньому контролю і впливу.

Розглядаючи об'єкти національної безпеки як об'єкти суб'єктивного права або правовідносин, і, зокрема, в системі конституційно-правових відносин, слід зазначити, що вони за своєю природою виникнення та функціонування виступають як безпосередня практична діяльність суб'єктів конституційного права, де суб'єкти таких правовідносин, відповідно до наданих їм юридичних прав і обов'язків, здійснюють певні дії, завдяки яким виникають і відповідні конституційно-правові відносини, іншими словами, об'єкти таких правовідносин.

Так, зокрема, під об'єктами конституційно-правових відносин, як свідчать сучасні правові дослідження, слід розуміти певні дії, особистості, соціальні або державні блага, які безпосередньо задовольняють інтереси і потреби суб'єктів цих відносин і з приводу яких їх учасники вступають у ці відносини і здійснюють свої суб'єктивні конституційні права і обов'язки².

Здійснюючи науковий аналіз об'єктів національної безпеки та їх особливостей в системі конституційно-правових відносин, зазначимо, що, незважаючи на

актуальність та практичну спрямованість зазначеної проблематики, в науці конституційного права відсутні дослідження, присвячені цим актуальним проблемам сучасності. Важливо зауважити і те, що залишається не розробленим теоретико-методологічний та методологічний інструментарій пізнання сутності самих об'єктів національної безпеки в системі конституційно-правових відносин. І тому, досліджуючи і висвітлюючи ті чи інші об'єкти національної безпеки, вчені акцентують увагу здебільшого на матеріальних та духовних цінностях, інтересах особи, суспільства і держави³.

Так, розглядаючи об'єкти національної безпеки як субстанційну основу конституційно-правових відносин, зазначимо, що це визначені Конституцією та чинним законодавством України дії, особисті, соціальні та державні блага, які задовольняють інтереси і потреби суб'єктів цих відносин, із приводу яких їх учасники вступають у ці відносини і здійснюють свої суб'єктивні конституційні права та обов'язки щодо захисту національних інтересів і гарантування в Україні безпеки суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» (2003 р.) у ст. 3 визначено основні об'єкти національної безпеки: людина і громадянин, їхні конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність⁴.

Розглядаючи об'єкти національної безпеки, що знайшли своє законодавче закріплення у зазначеному Законі, підкреслимо, що, безперечно, основним об'єктом є людина і громадянин, їх конституційні права і свободи. Саме людина (як особистість) у сукупності та взаємодії з іншими створює суспільство, володіє власними (особистими) потребами, інтересами і потребує їхнього захисту. Важливо зазначити, що потреби й інтереси мають первинний характер, і тільки завдяки їм та заради них людина створює суспільство, яке формує інтереси більш високого порядку. Завдяки своїй спонукальній, динамічній природі, потреби стимулюють і направляють діяльність людини на зміну навколишнього середовища, на нові, більш досконалі умови життя, іншими словами, саме вони є рушійними силами суспільного розвитку та прогресу.

По своїй суті потреби суспільства і особистості не тільки мають спрямованість, але, в кінцевому підсумку, збігаються. Не випадково захист інтересів особистості визнається як один із головних інтересів суспільства. В силу цих обставин особистість є об'єктом безпеки і за своїм понятійним обсягом залишається у певному відношенні підпорядкування до поняття суспільства.

Потреби суспільного індивіда (людини) можуть бути реалізовані лише завдяки цілеспрямованій перетворювальній діяльності людей. Проте сам процес реалізації потреб здійснюється опосередковано через інтереси. Де інтерес – це об'єктивно зумовлене ставлення суб'єкта до його життя і до його потреб, і який спонукає соціальні спільноти на усвідомлену, цілеспрямовану діяльність, на боротьбу за зміну або збереження умов життєдіяльності людей, що створюють цю спільноту. Потреби можуть бути реалізовані тільки за допомогою та через інтереси людей, об'єднаних у різні соціальні групи. Інтерес виступає як усвідомлений цілеспрямований чинник практичної діяльності людей.

Особистий інтерес визначається соціально-економічними умовами суспільства. У ньому виражається ставлення індивіда до свого власного життя да-

ного мікросередовища, до життя свого суспільства та держави, а також до забезпечення своєї власної безпеки. Особистий інтерес, у кінцевому підсумку, – це право на конституційні та інші права і свободи людини і громадянина та їх захист. Тому безпека є необхідною природною умовою для забезпечення життєдіяльності людини і громадянина незалежно від економічного та соціально-політичного устрою будь-якої держави.

З огляду на вищезазначене, забезпечення індивідуальної (особистої) безпеки є відправною точкою як у процесі дослідження, так і забезпечення інших об'єктів національної безпеки: суспільства – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

Розглядаючи людину і громадянина, їх конституційні права і свободи як об'єкт національної безпеки України, зазначимо, що потреби та інтереси людини (окремої особистості) як складові національних інтересів не знайшли свого відображення на законодавчому рівні. Так, у ст. 8 Закону України «Про основи національної безпеки» національні інтереси розглядаються лише як життєво важливі, матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток⁵. Аналізуючи зміст цієї статті, зауважимо, що самі національні інтереси не можуть існувати, а тим більше їх процес реалізації значною мірою залежить від реалізації насамперед особистих інтересів людини і громадянина, а інакше він є неможливим. Тому слід потреби та інтереси людини (окремої особистості) розглядати як складові національних інтересів Української держави. Саме людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю⁶. З огляду на це, забезпечення індивідуальної безпеки людини і громадянина має стати визначальним у процесі напрацювань теоретико-методологічного підґрунтя і, зокрема, категоріально-понятійного апарату національної безпеки, а також його закріплення на законодавчому рівні.

Конституція України в розділі II проголошує низку прав і свобод людини і громадянина та гарантій їх забезпечення, що є важливим кроком для побудови суверенної, незалежної, демократичної та соціальної держави. Серед зазначених прав і свобод у сучасних наукових юридичних дослідженнях виділяють дві основні групи: права і свободи, які захищають людину від свавілля з боку інших осіб; та права і свободи, які захищають людину від свавілля з боку самої держави. До першої групи слід віднести: право людини на життя і повагу до її гідності, право на свободу і особисту недоторканність; право чинити опір насильству. Важливо звернути увагу на те, що зазначена група передбачає гарантії від свавілля як з боку окремих осіб, так і держави водночас.

Сприймаючи ідеї правової держави та панування права, Україна не тільки зобов'язана виконувати свої власні закони, але не може допускати будь-яких актів свавілля щодо своїх громадян. Проте, як свідчить практика, мало проголосити, важливим є створення відповідних механізмів реалізації та захисту цих прав, оскільки гарантування та забезпечення прав людини і громадянина є однією з найважливіших та суттєвіших ознак демократичної, правової, а тим більше соціальної держави. На цей важливий аспект звертає увагу відомий український

вчений, академік Ю.С. Шемшученко, який вважає, що проголошення зазначених прав і свобод є важливою, але не єдиною ознакою правопорядку в суспільстві. Слід також створити умови для реалізації відповідних прав, що може бути забезпечено надійною системою гарантій у цій сфері. Йдеться, зокрема, про соціально-економічні, організаційні, правові, духовні та інші гарантії⁷.

Права та свободи людини і громадянина та гарантії їх забезпечення є основоположною частиною чинної Конституції. Вона, як Основний Закон держави, має вищу юридичну силу та пряму дію, повинна реально регулювати суспільні відносини та здійснювати безпосередній вплив на усю систему суспільних відносин, у тому числі й на відносини між людиною і державою. У правовій державі, якою проголосила себе Україна, важливого значення набуває проблема конституційного закріплення основ взаємовідносин особи і держави, визначення та забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Конституційні права і свободи людини і громадянина – це встановлені Українською державою, закріплені в її Конституції та інших законах певні можливості, які дозволяють кожному громадянину обирати вид своєї поведінки, користуватися економічними та соціально-політичними свободами та соціальними благами як в особистих, так і суспільних інтересах⁸.

Відповідно до принципу гарантованості прав і свобод людини і громадянина їх закріплення здійснено як безпосередньо в Конституції України, так і в чинному законодавстві Української держави. Важливим є те, що сама Конституція повинна працювати на консолідацію українського суспільства, на його прогрес, на вирішення актуальних проблем життєдіяльності соціуму⁹. Де гарантування виступає найважливішим чинником реального забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина, поряд із визнанням, дотриманням та повагою. Сам процес захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснюється за допомогою специфічних засобів – гарантій, що надають усім елементам правового статусу особи реального захисту, завдяки яким стає можливим безперешкодне здійснення прав і свобод, їх охорона від можливих протиправних посягань і захист від незаконних порушень.

Сучасні політико-правові дослідження проблем гарантій прав і свобод людини і громадянина увібрали в себе найкращі теоретичні надбання як вітчизняної, так і світової юридичної думки. Важливо зазначити, що в дослідженнях українських учених знайшли відображення певні точки зору щодо визнання поняття конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина та зроблено спробу їх систематизації. Однак у цілому проблема визначення поняття конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина не знайшла свого належного висвітлення. Здебільшого ці дослідження присвячено загальним рисам, притаманним усім елементам конституційно-правового статусу людини і громадянина.

Слід звернути увагу і на те, що інколи самі поняття конституційно-правових гарантій отожднюють з їх принципами, що, як на наш погляд, не є виваженим баченням цієї проблематики. Оскільки категорія «гарантії» має більш наукове значення, тоді як поняття принципу суттєво впливає на практичну реалізацію того чи іншого конституційного права або свободи людини і громадянина. Не вирішеною також залишається проблема, пов'язана із межею сприйняття та тлумачення понять «гарантії прав і свобод людини» і «конституційно-правові гарантії прав і свобод людини». Де самому аналізу та визначенню конституційно-правових гарантій

прав і свобод людини і громадянина об'єктивно має передувати загальне визначення поняття гарантій прав і свобод людини і громадянина. Досліджуючи ці поняття, зауважимо, що у юридичній літературі зустрічаються неоднозначні визначення самого поняття «гарантія».

Поняття «гарантії» за своїм змістовним визначенням тісно пов'язане з категоріями «соціальний захист», «система забезпечення», «фактори», порівняно з якими воно інколи набуває більш широкого тлумачення або, навпаки, звужується його зміст.

По своїй суті гарантії виступають системою умов, які забезпечують задоволення інтересів людини і громадянина, де їх основною функцією є виконання державними інститутами та іншими суб'єктами своїх зобов'язань щодо реалізації прав та свобод особистості. Об'єктом гарантій є суспільні відносини, пов'язані з охороною та захистом прав людини, задоволенням майнових і немайнових інтересів громадян. Важливим також є те, що поняття гарантій відображає певною мірою досконалість законодавчої техніки, палітру форм мови закону.

Розглядаючи структуру гарантій прав і свобод людини і громадянина слід зазначити, що вони включають у себе: по-перше, юридичні акти, тобто закони, підзаконні та інші нормативні акти, що мають норми про права і свободи людини і громадянина; по-друге, організаційно-правову діяльність суб'єктів права; по-третє, спеціальні гарантуючі методи впливу на суспільні відносини, тобто правотворчі, правореалізуючі та контрольні-наглядові процеси, спрямовані на забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина.

Аналізуючи як об'єкт національної безпеки людину і громадянина, їхні конституційні права і свободи, в контексті гарантій треба відрізнити конституційно-правові гарантії від конституційно-правового механізму захисту людиною своїх прав. Конституційно-правовий механізм виступає як влада держави, функцією якої є захист прав людини, а також процедури такого захисту, за допомогою яких реалізується право на захист людиною своїх конституційних прав і свобод. І тому це поняття за своїм змістом є значно ширшим, аніж поняття «конституційно-правові гарантії» і включає в себе поряд з іншими складовими і гарантії.

З прийняттям Конституції України дедалі більш актуальними стають проблеми, пов'язані з напрацюванням ефективного механізму реалізації її положень і, зокрема, тих, що пов'язані з втіленням у життя передбачених нею прав і свобод. Вбачається, що під таким механізмом слід розуміти певну сукупність різних гарантій і дій, у результаті функціонування якого особи, які мають певні права та свободи, досягають цілей матеріальних і духовних благ, передбачених Конституцією України.

Проведений аналіз дає підстави зробити висновок про те, що під гарантіями прав і свобод особи слід розуміти їх, з одного боку, як певні необхідні умови, за яких можлива найбільш повна та всебічна реалізація прав і свобод особи, а з іншого – як засоби, що ефективно забезпечують охорону і захист прав і свобод особи у разі їх незаконного порушення. Іншими словами, під гарантіями прав і свобод людини і громадянина як загальне поняття слід розуміти основні, необхідні умови і засоби, завдяки яким кожна людина і громадянин має можливість реалізувати свої права і обов'язки.

Конституційно-правові гарантії відрізняються від поняття гарантій тим, що вони встановлюються Основним Законом та іншими законодавчими актами. Розглядаючи ефективність конституційно-правових гарантій захисту прав і свобод

людини і громадянина, слід відзначити, що вона залежить від змісту самої конституції та інших правових норм, розвитку правових принципів, авторитетного та високоефективного органу конституційного контролю, а також від того, як виконують ці закони державні органи, призначені створювати умови для реалізації прав і обов'язків. Більш того, ефективність гарантій безпосередньо залежить від інститутів демократії, економічного стану країни, рівня правового виховання і культури суспільства, засобів розподілу життєвих матеріальних і духовних благ, суспільної злагоди та ін.

Отже, конституційно-правові гарантії, передбачені Конституцією України та іншими законами – це спеціальна система юридичних норм, принципів, умов, вимог і правових способів і засобів забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина з метою їх практичної реалізації.

1. *Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України. Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди.* – К.: Юрис, 2002. – С. 438. 2. *Мелашенко В.Ф.* Конституційно-правові відносини. Конституційне право України. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 80. 3. *Ситник Г.П., Олуйко В.М., Вавринчук М.П.* Національна безпека України: теорія і практика: Навчальний посібник / За заг. ред. Г.П. Ситника. – Хмельницький; К.: Кондор, 2007. – С. 200. 4. *Закон України «Про основи національної безпеки України» // ВВР України.* – 2003. – №39. – Ст. 351. 5. *Закон України «Про основи національної безпеки України» // ВВР України.* – 2003. – №39. – Ст. 351. 6. *Україна.* Закони. Конституція України: текст відповідає офіц. – К.: Національний книжковий проект, 2011. – С. 4. 7. *Академічна юридична думка / Укладачі І. Усенко, Т. Бандарук; за заг. ред. Ю.С. Шемшученка.* – К.: Ін Юре, 1998. – С. 401. 8. *Конституційне право України / За ред. В.Ф. Погорілка.* – К.: Наукова думка, 2000. – С. 192. 9. *Тодика Ю.Н.* Конституція України: проблеми теорії і практики: Монографія. – Х.: Факт, 2000. – С. 107.

УДК 342.511

Я. О. БЕРНАЗЮК

ПРАВОТВОРЧИСТЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДЕЯКИХ ВИДІВ ЙОГО АКТИВ

Здійснено дослідження особливостей актів Президента України, які використовуються у його практичній діяльності, але не передбачені в Конституції України. Обтрунтовано причини, що зумовили появу таких актів у законодавстві України. Висловлені пропозиції стосуються удосконалення практики правотворчої діяльності глави держави. Крім того, у висновках міститься перелік актів Президента України, який найбільш повно відповідає би положенням Конституції України. На основі таких висновків запропоновано відповідні зміни до Конституції України та інших актів законодавства.

Ключові слова: правотворчість, акт Президента України, спеціальні рішення глави держави.

© **БЕРНАЗЮК Ян Олександрович** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії, теорії та конституційного права Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі, Заслужений юрист України